

بی تردید کنکاش علمی برای پاسخ به این دو سؤال،

منجر به طرح سؤال دیگری خواهد شد.

شکست سنگین آمریکا در عراق که ناگزیر از ترک این کشور پس از ۸ سال‌اشغالگری شد، هزینه‌کرد ۶ هزار میلیارد دلار تا هنگام شروع مذاکرات هسته‌ای با دولت یازدهم و ۷ هزار میلیارد دلار در جنگ‌های مبارشی و نیابتی (به تعبیر دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور آمریکا) هفت‌هنا منافی را متوجه واشنگتن نکرده، بلکه اقتصاد آمریکا را با بزرگ‌ترین بدهی تاریخ، یعنی بیش از بیست هزار میلیارد دلار (بیش از تولید ناخالص ملی آن) روبرو نموده است. با توجه به این موارد و وضعیت افکار عمومی آمریکا، به‌خصوص به

گردد؟ در ادامه به این سؤال پاسخ می‌دهیم که آیا ارجاع پرونده هسته‌ای ایران از سوی کشورهای غربی به شورای امنیت، از محلل حقوقی و فنی برخوردار بود و مطابق موازین و مقررات حقوق بین‌الملل و معاهده ان بی تی و پادمان صورت گرفت یا ملاحظات سیاسی؟ پاسخ به این سؤال، این واقعیت را در عرصه بین‌الملل آشکار خواهد ساخت که در تصمیم‌گیری‌هایی که به نام ساختار و سازمان بین‌الملل صورت می‌گیرد، نقش برتر را موازین و مقررات «حقوق بین‌الملل» دارد یا «سیاست»؟

فصل دوم به نقش سیاست هسته‌ای آمریکا در سیاست خارجی این کشور در ابتدای قرن بیست‌ویکم

■ سهراب صلاحي ■

بررسی یک عبرت تاریخی؛ زمینه‌ها و شرایط انعقاد معاهده برجام

ایران هسته‌ای، مانع طرح خاورمیانه بزرگ

حمله به برج‌های تجارت جهانی در نیویورک در سال ۲۰۰۱ م، به اعتراف سیاستمداران آمریکایی بهانه‌ای برای گسیل نیروی نظامی آمریکا و متحدانش به غرب آسیا و پیش‌برد طرح خاورمیانه بزرگ برای حذف جبهه مقاومت به محوریت ایران بود

می‌پردازد و این‌که اساساً اهداف کلان و راهبردی آمریکا در سیاست خارجی این کشور پس از جنگ سرد چیست و در این رابطه طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا در دست‌یابی به این اهداف چه جایگاهی داشت؟ پس از تبیین این موارد، علت برجسته‌سازی خطر سلاح‌های کشتار جمعی در منطقه خاورمیانه و

در هنگامه شروع مذاکرات هسته‌ای، اساساً آمریکایی‌ها از نظر داخلی و خارجی و با توجه به برخورداری جمهوری اسلامی ایران از منابع متکثر قدرت، در وضعیتی نبودند که بتوانند علیه ایران اقدام نظامی کنند.

خصوصاً عراق، پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و نقش آن در بن‌سازسازی برای‌اشغال این کشور، سپس اهداف آمریکایی‌ها از برجسته کردن و پرونده‌سازی برای صنعت هسته‌ای ایران پس ازاشغال افغانستان و عراق مطرح می‌شود.

فصل سوم به «امریکا و ایفای تعهدات در روابط بین‌الملل» می‌پردازد. فرض آن‌که آمریکایی‌ها با دولت یازدهم از منظر سیاسی، قول و قرارهایی گذاشته و

حتی وعده‌هایی کتبی داده باشند، مبنی بر این‌که در صورت عقب‌نشینی دولت و تیم مذاکره‌کننده و پاسخ مثبت به درخواست‌های آنان، ایران مورد تهدید و تهاجم آمریکایی‌ها قرار نمی‌گیرد. همچنین قبول این فرض که آنان به لحاظ نظامی و مسائل استراتژیک و بین‌المللی در این سطح از قدرت بودند و جرئت اتخاذ چنین تصمیمی را نیز داشتند. آیا پیشینه تاریخی روابط آمریکا با برخی کشورهای به‌ویژه ایران تأیید می‌کند، که آن‌ها به عهد و پیمان خود استوار باشند؟ به این معنا که آیا گزاره‌هایی در روابط بین آمریکا و دیگر کشورها وجود دارد که پای‌بندی آن کشور به تعهداتش را تضمین کند؟

پاورقی

Research@kayhan.ir

آمریکا به تعهداتش خواهد بود؟

پس از بررسی محک زدن وعده و تعهد رئیس‌جمهور از منظر روابط و حقوق بین‌الملل، فصل پنجم به سؤال دوم تحقیق پاسخ می‌دهد که در هنگامه فرض که آنان به لحاظ نظامی و مسائل استراتژیک و خارجی و داخلی و با توجه به برخورداری جمهوری اسلامی ایران از منابع متکثر قدرت، در وضعیتی نبودند که بتوانند علیه ایران اقدام نظامی کنند. همچنین در این فصل(پنجم) این واقعیت مورد بحث و تدقیق قرار می‌گیرد که به جهت انارشی(هرج‌ومرج) حاکم بر نظام بین‌الملل، یگانه عامل بازدارنده و پیشگیری‌کننده از تحمیل جنگ بر هر کشوری، عمق استراتژیک

مؤلفه‌های قدرت آن کشور است؛ بر این اساس، مهم‌ترین بنیان‌های قدرت جمهوری اسلامی، همچنین نقاط ضعف برجسته دشمن که اصلی‌ترین مانع ایجاد درگیری نظامی با ایران اسلامی است موردبحث و بررسی قرار می‌گیرد.

صرف‌نظر از مسئله پیش‌گیری از جنگ به‌عنوان یکی از دو هدف اقدام دولت برای ورود به مذاکرات هسته‌ای و امضاء برجام و همچنین صرف‌نظر از دست‌یابی به این هدف، با انتقات به ظرفیت‌های عطیسی که در قلمرو ملی و درگیری با آن مناطق جمهوری اسلامی ایران بوده، سؤال دیگر این است که آیا تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای کشورمان توانست برای دست‌یابی به دیگر هدف اعلامی دولت یازدهم در فرآیند مذاکره و تدوین متن توافق‌نامه برجام، یعنی حل مشکلات اقتصادی کشور، از ظرفیت‌های عظیم جمهوری اسلامی ایران در قلمرو ملی و بین‌المللی استفاده مطلوب کند؟ پاسخ به این سؤال فصل ششم (پایانی) این تحقیق را به خود اختصاص داده است.

فصل اول: تعلیق فعالیت‌های هسته‌ای ایران در چارچوب حقوق بین‌الملل یا نظام قدرت
بی‌تردید پس از جنگ سرد، موضوع هسته‌ای ایران ازجمله موضوعاتی بود که در رأس اخبار و تحلیل‌های جهانی قرار گرفت و البته همچنان ادامه دارد. برجستگی این مسئله، هم‌زمان بااشغال عراق در سال ۲۰۰۳ م – که در راستای عملیاتی شدن طرح خاورمیانه‌ای آمریکا صورت گرفت، حکایت از برنامه‌ریزی پیچیده برای استفاده سیاسی از آن داشت که در زویر روابط بین‌الملل است، توانسته در طول استقرار، از تحمیل جنگ‌های تجاوزکارانه در روابط بین‌الملل جلوگیری نماید، که بنوان نتیجه گرفت به جهت حاکمیت حقوق و معاهدات بین‌المللی بر روابط بین‌الملل، توافق‌نامه برجام از تهدید و توسل به‌زور علیه جمهوری اسلامی ایران جلوگیری می‌کند و درواقع تضمینی برای عدم وقوع جنگ علیه ایران و پای‌بندی باعث شد که ایران وارد باشگاه هسته‌ای جهان گردد.

نگاهی به نقش مساجد در جریان انقلاب اسلامی:

فریب ساواک با تأسیس تعاونی‌ها

به گفته مورخین، مسجد جامع تهران داری سه شیبستان اصلی است که در آنها آثاری از دوران آل‌بویه، صفویه و قاجار قرار دارد، قدیمی‌ترین شیبستان این مسجد مربوط به هزار سال پیش است

از جمله فعالیت‌های مؤثر اعضای مسجد جلیلی بود، این شرکت اعضای از مسجد جلیلی و هدایت داشت که در ارتباط کامل و دایمی با هم بودند و با اقدامات خاص اقتصادی که انجام می‌دادند و از سود حاصله از آن بخشی از نیاز افراد مستضعف را تأمین کرده و به خانواده‌های زندانیان سیاسی نیز کمک مالی می‌کردند. این شرکت در سال ۱۴۵ ه‍. ق۶ تشکیل یافت و دارای هیئت مدیره و هیئت مدیره بود. صورت سهامی اداره می‌شد. این شرکت در دی ماه سال ۱۵۵۱ه‍. ق۲۰۰ نفر عضو و ۳۷۰۰۰ ریال سرمایه بوده که در جریان داد و ستد قرار داشته است.

فعالیت‌ها و حرکت‌های انقلابی در مسجد جلیلی ابعاد مختلفی داشته که مطالعه اسناد آتی روند این اقدامات و خدمات را به خوبی نشان می‌دهد.

در پایان مقدمه یادآوری این نکته ضروریست که آخرین سندهای این کتاب مربوط به تاریخ ۵۷/۷/۱۷ و ۵۷/۹/۱۶ است و از تاریخ مذکور تا پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۵۷ سند دیگری درباره مسجد جلیلی به دست نیامد. علت این موضوع دو امر است.
۱- باوج‌گیری و فراگیر شدن انقلاب اسلامی، ساواک حیظه نظارت، مراقبت و عملیات خود را از دست داده و به هیچ‌وجه توان و قدرت پوشش اطلاعاتی دادن به حوادث را نداشت. شرکت‌های مردمی آن‌چنان ابعاد وسیعی یافته بود که تمام دستگاه‌های نظامی، امنیتی و اس‌سردرگم و مختل نموده بود و انقلاب علاوهبر مساجد و دانشگاه‌ها تمام کوی و برزن کشور را در برگرفته و بی در پی بودن حوادث و وقایع فرصت فکر و کار و عکس‌العمل را از آنها سلب کرده بود. همه کشور با حرکت توفنده و برق‌آسای خود رژیم و دستگاه‌های وابسته به آن را به بن‌بست رسانده و شیره‌زار کار از دست آن‌ها خارج گردیده بود.

۲- با عمومی شدن حرکت‌های مردم، انتقاد از عملکرد ساواک حتی در بین وابستگان و حامیان حکومت پهلوی شدت یافته و از این رهگذار آساج حملات بی‌امان روانی قرار گرفته بود و این خود در تضعیف این دستگاه ساواک و محدود شدن فعالیت‌هایش تأثیر گذاشته بود. مؤلف کتاب ساواک در این باره می‌نویسد:

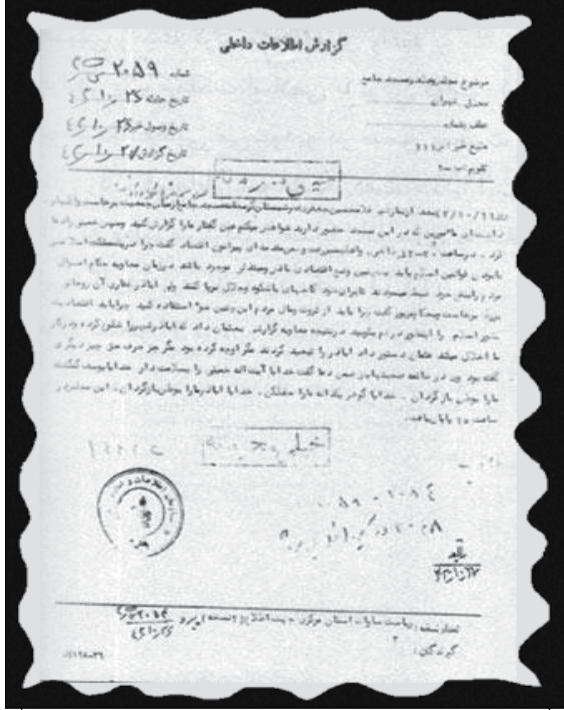

اگرچه انحلال ساواک برای فریب افکار عمومی از دوره شریف امامی مطرح شده بود، ولی تا روی کار آمدن بختیار مسکوت ماند. اما حمله منتقدان و مخالفان به این سازمان زمینه ساز تضعیف روحیه کارکنان آن و کاهش محسوس قدرت عملیاتی ساواک شد.

است. در نقشه مذکور بنای مسجد جامع تقریباً به همین صورت فعلی آمده است و می‌توان نتیجه گرفت که ۱۲۰ سال پیش (۱۵۸۱ سال فعلی) همهٔ شبستانهای فعلی ساخته شده بودند.

ضمناً در کتاب آثار تاریخی تهران، جلد اول، امکان متبرکه، تألیف سید محمد تقی مصطفوی، انتشارات انجمن آژار ملی در سال ۱۳۶۱؛ در مورد مسجد جامع تهران نوشته شده است:

تردیدمی نمی‌توان داشت که مسجد جامع تهران حداقل در قرن نهم

گزارش ساواک تهران از سر دادن شعار «مرگ بر استبداد، زنده باد خمینی رهبر شیخان جهان» که منجر به تعطیلی شش ماه اقامه نماز در آن مسجد شد

هجری موجود و داتر بوده است لکن آن‌چه درحال حاضر دیده می‌شود امری قدیمی‌تر از قرن سیزدهم هجری در مسجد مزبور به نظر نمی‌رسد و امری طبیعی است که پس از برگزیده شدن تهران به پایتختی بنای مسجد تجدید و توسعه یافته باشد…»

البته احتمالات و قرائنی وجود دارد که سابقه تاریخی مسجد جامع را به پیش از قرن نهم می‌رساند که به صورت خیلی مختصر به آن اشاره می‌شود.

پیامبر اسلام حضرت محمد مصطفی (ص) و ائمه هدی (ع) و خلفا و حاکمان اسلامی در طول تاریخ اهتمام فوق‌العاده‌ای به ساخت و بهره‌برداری از مساجد داشتند. هجرت پیامبر از مکه به مدینه و توقف سه یا چهار روزه او در منطقه قبا منجر به ساخت مسجد قبا به عنوان اولین مسجد دین مبین اسلام گردید. هم‌چنین در ادامه مسیر از قبا به یشرب و توقف ایشان در میان قبیلهٔ بنی‌سالم در روز جمعه و اقامهٔ نماز در آن‌جا، سبب شد که محل نماز خواندن او به عنوان مسجدالجمعه شناخته شود. تأکید دوباره پیامبر بر ضرورت و ثواب ساخت پرستشگاههای الهی به نام مسجد مبارک گردید تا در هر مناسبت و واقعه‌ای مسلمانان به ساخت و تعمیر آن مکان واقعه بنمایند.

صفحه ۶

چهارشنبه ۸ اسفند ۱۳۹۷

۲۱ جمادی‌الثانی ۱۴۴۰ - شماره ۲۳۱۳۵

پارخوانی اصغر اقات پرخی آشوبگرگان فتحه هشتادوهشتم

موسوی مشتاق مانور قدرت علیه نظام بود

کاری فریبنده بود ولی باطنش خیری نداشت.»
- آقای بهمن احمدی امویی
صفحات ۴۸۱ و ۴۸۲ پرونده، درخصوص فعالیت در سایت خرداد نو - تحت امر و مدیریت آقای خانجانی - اظهار کرده است: «هن مسئولیت تمام مطالب منتشر شده در سایت را به‌عنوان سردبیر می‌پذیرم، اما مطالبی که با عنوان وضعیت وزارت کشور، بیانیه کارکنان آن وزارت‌خانه و در مورد ستاد انتخابات وزارت کشور بود را از آقای خانجانی دریافت کردم تا در سایت بگذارم. من این دو مطلب را مستقیماً از خود آقای خانجانی دریافت کردم و حتی منشی ایشان هم این کار را نکرده بلکه به من مستقیماً داده شده و این من خواستندی کنیبنده! او پس از کار کردن در سایت و انتشار به خود ایشان تحویل دهم، من هم همین کار را کردم.»

آقای خانجانی در صفحه ۴۸۲ پرونده، اظهارات آقای احمدی امویی را تأیید کرده است.
- در مورخه ۸۸/۵/۲۴ آقای اردشیر آرشاکیوه درخصوص مطالب فوق اظهار داشته است: «پیشندان اولیه تهیه چنین متنی گزارش درخصوص آمدگی اطلاعاتی و امنیتی وزارت کشور برای تغییر در آراء مردم - و اعلامیه و هشدار کارکنان وزارت ستب به دست‌کاری آراء توسط آقای خانجانی به اینجانب داده شد. اوایل خردادماه در ساختمان مشاوران وزیر، گفت که متنی درخصوص شخص وزیر و ستاد انتخابات و کارکنان تهیه کن که نشان دهد قصد تقلب و نارسایی در انتخابات را دارند و اینجانب برای اقدام کردم و آقایان خانجانی و صوری هم به متن مطالبی را اضافه و هم ویراستاری نمودند و تیرها را نیز آقای خانجانی انتخاب کرده‌است.»

توانسته‌اند به نظام ضرب شستی نشان بدهند و متأسفانه اشتباه ما هم همین جا بود که انتخابات برای تقویت نظام است و حفظ نظام، نه ضرب شست نشان‌دادن به نظام.» (صفحه ۴۴۳ پرونده).
- آقای خانجانی در ادامه مطالب فوق - با ذکر نکات تأمل‌برانگیزی - اظهار کرده است: «موضوع تزجیره سبز هم که توسط مانور قدرت به ساماندهی شده بود، تحت همین عنوان بود - یعنی در راستای قدرت‌نمایی و نشان‌دادن ضرب شست به نشان‌دادن ضرب شست به نظام! ستاد مرکزی و خود آقای فاتح و آقای موسوی خلیلی از این کار استقبال کردند و آن هم در همین خصوص ارزیابی کردند یعنی همان مانور قدرت در تقابل با نظام آن‌هم به ظاهر

زنجیره سبز که توسط ستاد قیطره به ساماندهی شده بود، در راستای قدرت‌نمایی و نشان دادن ضرب شست به نظام بود. آقای موسوی و ستاد مرکزی هم از آن اطلاع داشته و از چنین کاری یعنی مانور قدرت علیه نظام استقبال می‌کردند.

توانسته‌اند به نظام ضرب شستی نشان بدهند و متأسفانه اشتباه ما هم همین جا بود که انتخابات برای تقویت نظام است و حفظ نظام، نه ضرب شست نشان‌دادن به نظام.» (صفحه ۴۴۳ پرونده).
- آقای خانجانی در ادامه مطالب فوق - با ذکر نکات تأمل‌برانگیزی - اظهار کرده است: «موضوع تزجیره سبز هم که توسط مانور قدرت به ساماندهی شده بود، تحت همین عنوان بود - یعنی در راستای قدرت‌نمایی و نشان‌دادن ضرب شست به نشان‌دادن ضرب شست به نظام! ستاد مرکزی و خود آقای فاتح و آقای موسوی خلیلی از این کار استقبال کردند و آن هم در همین خصوص ارزیابی کردند یعنی همان مانور قدرت در تقابل با نظام آن‌هم به ظاهر

که همانند روال گذشته این کار انجام شد.»
- متهم (آقای جهانبخش خانجانی) در صفحه ۲۷۵ پرونده نیز صراحتاً به انتشار برخی از شایعات و اخبار غیرمستند - که در القاء شبهه تقلب در انتخابات مؤثر بوده است - اقرار نموده است. مشارالیه در صفحات ۲۸۸ تا ۲۹۳ پرونده به تفصیل اقرار و اعتراف نموده است که اعلامیه مجموع کارکنان وزارت کشور درخصوص دستکاری در آراء مردم را از شخصی به نام آریا شکومه که از پرسنل وزارت کشور می‌باشد - دریافت نموده است و با علم و اطلاع از این‌که این اعلامیه صرفاً نوشته خود آقای آریاشکوه است و هیچ‌یک از کارکنان وزارت کشور

از طرف دیگر آقای بهمن احمدی امویی به‌شرح منعکس در صفحات ۲۶۳ تا ۲۶۵ جلد اول پرونده بیان کرده‌است: «جهانبخش خانجانی معاون اطلاع‌رسانی و تبلیغات ستاد استان تهران میرحسین موسوی بودند و من به‌عنوان سردبیر سایت خرداد نو و مسئول اتاق خبر، نیز با ایشان کار می‌کردم. درخصوص هشدار کارکنان وزارت کشور نسبت به دست‌کاری در آراء مردم، که به‌صورت یک گزارش خبری آمده بود، یک روز - که تاریخ دقیق آن را فراموش کرده‌ام - آقای خانجانی توسط منشی‌شان مرا به اتاق خود خواستند، در آنجا یکی دو نفر دیگر هم نشستسته بودند. با من درگوشی صحبت کرد و گفت این متن را بگیر و تبدیل به خبر و گزارش خبری کنبد و پس از انتشار آن را به من برگردانید... جمهوری اسلامی ایران بوده، سؤال دیگر این است که آیا تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای کشورمان توانست برای دست‌یابی به دیگر هدف اعلامی دولت یازدهم در فرآیند مذاکره و تدوین متن توافق‌نامه برجام، یعنی حل مشکلات اقتصادی کشور، از ظرفیت‌های عظیم جمهوری اسلامی ایران در قلمرو ملی و بین‌المللی استفاده مطلوب کند؟ پاسخ به این سؤال فصل ششم (پایانی) این تحقیق را به خود اختصاص داده است.

فصل اول: تعلیق فعالیت‌های هسته‌ای ایران در چارچوب حقوق بین‌الملل یا نظام قدرت
بی‌تردید پس از جنگ سرد، موضوع هسته‌ای ایران ازجمله موضوعاتی بود که در رأس اخبار و تحلیل‌های جهانی قرار گرفت و البته همچنان ادامه دارد. برجستگی این مسئله، هم‌زمان بااشغال عراق در سال ۲۰۰۳ م – که در راستای عملیاتی شدن طرح خاورمیانه‌ای آمریکا صورت گرفت، حکایت از برنامه‌ریزی پیچیده برای استفاده سیاسی از آن داشت که در زویر روابط بین‌الملل است، توانسته در طول استقرار، از تحمیل جنگ‌های تجاوزکارانه در روابط بین‌الملل جلوگیری نماید، که بنوان نتیجه گرفت به جهت حاکمیت حقوق و معاهدات بین‌المللی بر روابط بین‌الملل، توافق‌نامه برجام از تهدید و توسل به‌زور علیه جمهوری اسلامی ایران جلوگیری می‌کند و درواقع تضمینی برای عدم وقوع جنگ علیه ایران و پای‌بندی باعث شد که ایران وارد باشگاه هسته‌ای جهان گردد.

آن را امضاء نکرده‌اند و مضافاً ادعاهای مذکور در آن فاقد مدرک و مستند معتبری می‌باشد، اقدام به انتشار آن از طریق سایت خرداد نو- که تحت مدیریت خودش بوده- نموده است.
- آقای خانجانی در مصاحبه مورخ ۸۸/۳/۲۲ ساعت حدود ۹ صبح، تأکید کرده است: «اگر اتفاق خارق‌العاده رخ ندهد و سیر قانونی انتخابات مخدوش نشود، میرحسین موسوی در مرحله اول انتخابات به پیروزی می‌رسد» یعنی اینکه در صورت عدم پیروزی قطعاً تقلب صورت پذیرفته است. و امثال این مصاحبه‌ها و مطالب مطروحه از جانب وی و برخی از فعالان سیاسی هم طیف ایشان، موجبات تجسّمات غیرقانونی و اغتشاشات پس از اعلام نتایج

ان را امضاء نکرده‌اند و مضافاً ادعاهای مذکور در آن فاقد مدرک و مستند معتبری می‌باشد، اقدام به انتشار آن از طریق سایت خرداد نو- که تحت مدیریت خودش بوده- نموده است.

آقای خانجانی در مصاحبه مورخ ۸۸/۳/۲۲ ساعت حدود ۹ صبح، تأکید کرده است: «اگر اتفاق خارق‌العاده رخ ندهد و سیر قانونی انتخابات مخدوش نشود، میرحسین موسوی در مرحله اول انتخابات به پیروزی می‌رسد» یعنی اینکه در صورت عدم پیروزی قطعاً تقلب صورت پذیرفته است. و امثال این مصاحبه‌ها و مطالب مطروحه از جانب وی و برخی از فعالان سیاسی هم طیف ایشان، موجبات تجسّمات غیرقانونی و اغتشاشات پس از اعلام نتایج

بازار مسجد جامع و کوچه نوروزخان و بازار آن است که به علت وجود پله، پله نوروزخان نیز نامیده می‌شود، ادامه این مسیر منتهی می‌شود به در غربی مسجد جامع که روبروی مدرسه خان محمدیه قرار گرفته و در بزرگ و اصلی ورود به مسجد است و به خاطر وجود مسجد جامع در این مسیر بازار، به بازار مسجد جامع نامیده شد. از طرف بازار آهنگران که بعد از پله نوروزخان قرار دارد پس از چند پیچ و خم به کوچه مسجد جامع که به درب شمال شرقی منتهی می‌گردد می‌توان ادامه مسیر داد. از طرف جنوب شرقی نیز از سمت مدرسه و بازار صندوق سازها و چهل‌تن به دالان مسجد جامع و درب آن دسترسی می‌باشد. بنابراین مسجد جامع دارای سه در ورودی غربی، شمال شرقی و جنوب شرقی است. مسجد جامع با مساحتی حدود ۴۵۰۰ متر مربع و زیربنایی با مجموع حدود ۲۰ هزار متر مربع دارای حیاطی در حدود ۹۰۰ متر مربع و کشیدگی غربی، شرقی، دارای حوض و سقاخانه و هفت شبستان است که هرکدام به عنوان مساجدی مجزا، ولی داخل یک بافت قرار گرفته و در زبان عموم گاه از آن به عنوان شبستان و گاه به عنوان مسجد نام برده می‌شود. اسامی و محل جغرافیایی آن به قرار زیر است:

۱- مسجد مرحوم آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی در ضلع جنوبی بافت مسجد جامع، به آن شبستان رفیعی قزوینی آیت‌الله سیدابوالحسن رفیعی قزوینی، ا بهار و عتیق نیز می‌گویند.

۲- مسجد زبو گنبد در ضلع جنوبی بافت مسجد جامع، به آن شبستان بزرگ، تابستانی و عتیق نیز می‌گویند.

۳- مسجد گرمخانه در ضلع جنوبی بافت مسجد جامع، به آن شبستان مرحوم آیت‌الله شیخ‌المحسن جعفری نیز می‌گویند.

۴- مسجد چلهستون در ضلع شرقی بافت مسجد جامع.

۵- مسجد زیرزمین در ضلع شمالی بافت مسجد جامع.

۶- مسجد مرحوم آیت‌الله استرآبادی در ضلع شمالی بافت مسجد جامع.

۷- مسجد کوچک در ضلع جنوبی در خارج از بافت مسجد جامع پس از عبور از دالان مسجد جامع و بعد از آریز‌گاه مسجد.
به سه مورد اول مسجد جامع عتیق نیز می‌گویند؛ زیرا قدیمی‌ترین بناهای مسجد جامع است. همان‌گونه که در اسناد ملاحظه خواهید نمود، از مسجد جامع به عنوان مسجد جمعه نیز نامبرده شده است. علت این تسمیه بنا به گفته برخی شاید این باشد که چون مسجد جامع هر شهر در کشورهای اسلامی محل برگزاری نماز جمعه است در این‌جا نیز گاهی به این نام خوانده شده است و یا درآثر اشتباه و سهولت در تلفظ چنین شده و یا به خاطر سابقه تاریخی مساجد جامع در بزرگاری نماز جمعه در پیش از زمان صفویه به این شهرت باقی مانده است.

ولی آنچه صحیح‌تر به نظر می‌رسد این است که در زمان قاجار، منصب امام جمعه‌ای یک سمت رسمی بود که از طرف پادشاه به یک عالم داده می‌شد و چون میرزا زین‌العابدین امام جمعه در زمان ناصرالدین شاه در شبستان عتیق آن اقامه جماعت می‌کرد و منصب امام جمعه‌ای را داشت، مسجد جامع به مسجد جمعه شهرت یافته است.

مسجد جامع در تاریخ ۱۳۷۵/۹/۱۹ به شماره ۱۷۹۳ به ثبت آثار ملی رسیده است.
مسجد جامع کهن‌تر از تهران
خانم دکتر فرح حبیب مهندس و شهرساز در مورد مسجد جامع می‌نویسد:

«برای احداث این بنا تاریخ دقیقی را نمی‌توان نام برد زیرا در کتابها و نوشته‌های تاریخی موجود اشاره مستندی در این زمینه به میان نیامده است ولی آن مسلم است بدنه‌های آن در مراحل مختلفی شکل گرفته‌اند. قدیمی‌ترین سند موجود در این رابطه نقشهٔ گبریشمن فرانسوی است که در سال ۱۲۷۵ هجری قمری در تهران تهیه شده

تأسیس صندوق‌ها، تعاونی‌ها و مراکز حمایتی از جمله پوشش‌های بودند که هم فعالیت سیاسی را تسهیل و هم جنبه اجتماعی مسجد را تقویت می‌کردند.

برنامه‌ای نداشت، اما ساواک و ساواکیان بیش از هر مرجع حکومتی دیگر مورد حمله، انتقاد و سرزنش مخالفان قرار گرفتند.»

مسجد جامع؛ مسجدی به قدمت تهران

یکی از این مساجدی که شدیداً مورد توجه و حساسیت حکومت پهلوی و دستگاه امنیتی، ساواک، بود مسجد جامع تهران است. مسجدی با قدمت زیاد و خدماتی فراوان در عرصه تاریخ سیاسی این کشور که شاید مانند آن در سراسر ایران کم نظیر باشد.
معرفی کلی
مسجد جامع در ضلع جنوبی خیابان پانزده خرداد نرسیده به خیابان پامنار قرار دارد. نزدیک‌ترین راه ارتباط به مسجد از خیابان پانزده خرداد